

О.В. КРАСНОКУТСЬКИЙ (кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри соціальної філософії та управління)

Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

ГЕНЕЗИС ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА СТАН ЇЇ РОЗРОБКИ У ПЕРІОД НОВІТНЬОГО ЧАСУ

Досліджується генезис проблеми формування ідеології державотворення як різновиду теоретично обґрунтованої практичної свідомості; встановлено, що з другої половини XIX ст. утверджується чітко виявлений період дослідження даної проблеми; необхідність розбудови незалежної української держави детермінує активізацію відповідних дослідницьких напрямів у вітчизняній науці й філософії, що підводить суспільствознавчу, соціально-філософську думку до усвідомлення цілісності державотворчого ідеологічного феномена й, відповідно, постановки проблеми ідеології державотворення.

Ключові слова: ідеологія державотворення, Новітній час, держава, державна влада, державотворення, ідеологія.

Вступ

Генезис проблеми формування ідеології державотворення та стан її розробки – невід’ємна складова теоретико-методологічного аспекту соціально-філософського дослідження даної проблеми, ефективно розв’язання якої, безумовно, сприятиме розбудові державності України.

Протягом останніх років проблематика ідеології державотворення підіймається у низці праць вітчизняних дослідників (В. Андрущенко, В. Воловик, Л. Губерський, І. Миклашук, М. Михальченко, О. Хорошиловта ін.). При цьому їх автори, як правило, обходять своєю увагою дослідження генезису проблеми формування ідеології державотворення та стану її розробки. Розпочавши в одній із попередніх своїх публікацій осмислення цього питання з аналізу генези зазначеної проблеми в період Стародавнього світу, продовжуємо його висвітлення й переходимо до розгляду генезису проблеми формування ідеології державотворення у наступні історичні епохи, зокрема й у Новітній час.

Мета статті – дослідити генезис проблеми формування ідеології державотворення та стан її розробки у період Новітнього часу.

Обговорення проблеми

Насамперед слід відзначити, що протягом Новітнього часу (друга половина XIX ст. – початок XXI ст.) у державотворчій думці поступово стверджуються демократичні цінності й ідеали, формується модель демократії як цивілізованої форми організації державно-політичної життєдіяльності сучасного суспільства, створюються концепції духовного забезпечення розбудови відповідного типу державності. Поряд з осмисленням державотворчого сутнісного аспекту ідеології

державотворення відбувається осягнення й ідеологічного, що, врешті-решт, підводить соціально-філософську думку до усвідомлення цілісності позначеного різновиду ідеологічного явища й постановки відповідної проблеми (формування ідеології державотворення). Існуючий в соціальній реальності взаємозв'язок між індивідуальними та суспільними інтересами зумовлює в період, що розглядається, становлення й суперництво двох кратологічних парадигм: класичної і некласичної [1, с. 119].

Класична кратологічна парадигма (М. Вебер, С. Льюкс, К. Маркс та ін.) заглиблена своїм корінням у державотворчі погляди Н. Макіавеллі, Т. Гоббса. Влада у межах державно-політичного буття розглядається як асиметричне відношення, що включає актуальний чи потенційний конфлікт між індивідами. Вона, відповідно до основних концептуальних положень цієї парадигми, виникає в тих соціальних взаємодіях, де один із суб'єктів має здатність впливати на іншого, долаючи його опір і реалізуючи свої інтереси, зокрема й під час практики державного будівництва. Відповідне владне явище осмислюється як «влада над» у державотворчому процесі, як «відношення нульової суми», в якому зростання влади одних (індивідів і груп) означає зменшення влади інших. До класичної кратологічної парадигми відноситься впливове філософське вчення – марксизм, заснований у середині XIX ст. Він розглядає державу, разом із державно-владним феноменом і державотворенням, у капіталістичному суспільстві в термінах класового панування, стверджуючи при цьому, що у майбутньому безкласовому суспільстві воно буде подолане. Обґрунтовуючи владу у державі як насильство, панування, експлуатацію одного суспільного класу іншим, марксизм вніс вагомий внесок у становлення даної парадигми та спричинив значний вплив на розвиток державотворчої думки, теорію й практику державотворення Новітнього часу.

Родоначальник марксизму – К. Маркс у своїх творах піддав критиці гегелівські погляди на природу сучасної (конкретно-історично-буржуазної) держави [2]. У світлі його соціально-філософських державотворчих поглядів, викладених у низці відомих праць («Німецька ідеологія» та ін.), де висновок про майбутнє безкласове суспільство спирається на аналіз обумовленості держави (а разом з нею і державної влади), як історично минушого надбудовного інституту, експлуаторським типом виробничих відносин, антагоністичною класовою структурою суспільства, гегелівський етатизм постає як спроба філософського обґрунтування надкласового характеру експлуаторської держави, її вічності та непорушності, як нерозуміння її соціально-класової обумовленості. Інший творець марксизму – Ф. Енгельс, проаналізувавши в своїх працях виникнення й розвиток публічної влади, її зв'язок з авторитетом, соціальною нерівністю і державою, в цілому поділяв державотворчі уявлення Маркса. За Енгельсом, головна мета держави й державної влади – забезпечення за допомогою озброєної сили економічного пригноблення трудящої більшості особливо привілейованою меншістю. Зі зникненням останньої, як вважав мислитель, відпадає й необхідність в озброєній силі пригноблення, державно-владному

явищі й державній організації [3, с. 7]. Проте, на відміну від свого однодумця, Енгельс вважав, що відносини авторитету будуть мати місце в будь-якому суспільстві внаслідок того, що процес практичної діяльності, праці, пов'язаний з організацією та підпорядкуванням [4, с. 293-295].

Проголосивши, що у межах державно-політичного буття «свобода полягає в тому, щоб перетворити державу з органу, який стоїть над суспільством, в орган, цьому суспільству цілком підпорядкований...» [5, с. 27], розуміючи необхідність існування духовного підґрунтя відповідної державотворчої діяльності, засновники марксизму створюють ідеальну платформу такого перетворення, формулюють й теоретично обґрунтовують зокрема такі положення: по-перше, політичні відносини, що випливають із боротьби за певні владні повноваження та безпосередньо із здійснення цих повноважень, проявляються на основі суспільно-економічних відносин, які ці політичні відносини обумовлюють, являючи собою політичну надбудову з відповідними формами суспільної свідомості; по-друге, незважаючи на первинність базису, надбудовні інститути відіграють активну роль у соціально-економічному базисі; політика постає не тільки як віддзеркалення політичних відносин, але ж і як певний інструмент їхнього формування; по-третє, держава є продукт класових суперечностей і слугує інтересам економічно пануючого класу; по-четверте, економічно пануючий клас одночасно є пануючим політично й ідеологічно; по-п'яте, суспільне буття людей визначає їх свідомість, а політичне буття – політичну свідомість людей; по-шосте, вихідним пунктом для розуміння політичної поведінки мас, їх державно-політичної активності є аналіз суспільного положення класів, їх потреб і інтересів та ін. [6, с. 40-41]. Своєю творчою спадщиною фундатори даного вчення внесли вклад і в тлумачення, пізнання ідеологічного явища: поняття ідеології вони використовують для позначення ідей, певної їх термінологізації [7, с. 22-23]. Так, у «Німецькій ідеології» Маркс і Енгельс, доводячи наукову неспроможність ідеологічної концепції, відповідно до якої «...ідеї панують над світом...» [8, с. 12], обґрунтували діалектико-матеріалістичну концепцію на тому, що «всі ідеї здобуті з досвіду, вони – відображення дійсності, вірні або викривлені» [9, с. 581].

Відзначимо, що у подальшому розвиток марксистських державотворчих поглядів характеризується формуванням двох напрямків: революційного й реформаторського. Якщо представники першого напрямку (В. Ленін, Д. Лукач та ін.) розробляли концепцію соціалістичної революції, яка виходила з визнання особливого значення суб'єктивного фактору, припускала можливість революційного насилля, то представники другого (Е. Бернштейн, К. Каутський та ін.) розглядали соціалізм як процес поступового комплексного перетворення економічних і соціально-політичних структур відповідно до соціалістичних вимог. Яскравим представником революційного крила марксистської державотворчої думки став В. Ленін. В його творчості знаходимо той же самий концептуальний погляд на державу й державну владу, який висловлювали К. Маркс і Ф.

Енгельс. Найбільш розгорнутим викладом його позиції з даного питання можна вважати працю «Держава і революція», де він зокрема пише таке: «...чим більш всенародним стає само виконання функцій державної влади, тим меншою стає потреба в цій владі (й, відповідно, державі – О.К.)» [10, с. 41]. Орієнтуючись на марксистську платформу й розуміючи необхідність теоретичного забезпечення майбутніх державних перетворень, практичної діяльності з побудови молодого соціалістичної державної форми, Ленін вводить концепт «наукова ідеологія» і послідовно розробляє, серед іншого, вчення про політичну партію пролетаріату й питання формування соціалістичної ідеології, теорію соціалістичної революції, марксистську теоретичну модель держави й державотворення, перспектив державності, концепції революційного насильства, диктатури пролетаріату як соціалістичної держави перехідного періоду, пролетарського державного устрою, республіки Рад як державної форми диктатури пролетаріату, співвідношення демократії та диктатури пролетаріатутощо. Думається, що В. Ленін, як ніхто інший з його сучасників, підійшов до усвідомлення значення теоретично обґрунтованої практичної свідомості у здійсненні державотворчих процесів, єдності двох сутнісних аспектів ідеології державотворення – ідеологічного й державотворчого. Створюючи відповідні державотворчі концепти, теоретично обґрунтовуючи їх, формуючи ідеальне підґрунтя для бажаної майбутньої соціально-перетворюючої діяльності в сфері державно-політичного буття, мислитель разом з однодумцями зразу ж бере їх на озброєння, здійснюючи зі своїми соратниками перебудову, перетворення державного організму на 1/6 частині земної поверхні, закладаючи підвалини майбутньої величі Радянської держави.

На вихідному рубежі Новітнього часу, напередодні епохальних державотворчих змін, що випали на долю ХХ ст. і подарували Україні та її народу омріяну віками державну незалежність, активізується вітчизняна державотворча думка. Її духовно обдаровані представники, відчуваючи потребу існування ідеального підґрунтя творення на українських (російських) землях сучасної державності, продукують низку оригінальних державотворчих концепцій, покликаних стати вихідною точкою опори практичної свідомості під час реалізації відповідної практики державного будівництва. Серед них виокремлюється насамперед постать М. Драгоманова, який у своїх творах виходив із того, що сутність держави полягає не у формі її побудови, а у наявності або відсутності прав і свобод громадян. У подібному, близькому по духу до драгоманівських ідей державотворчому правовому тренді працювали й інші українські, російські мислителі тих часів – В. Гессен, Б. Кістяківський, М. Ковалевський, С. Котляревський, П. Новгородцев та ін., створюючи самобутні концепції правової державності, заглиблені в своїй першооснові у концепти Платона, Канта та інших славетних філософів-державотворців минулих епох і націлені на розбудову держави права, сенс буття якої – забезпечення прав, свобод людини й громадянина.

Поряд з цим напередодні та під час державотворчих змагань, що Краснокутський О.В., 2013

розгорнулися на теренах України на початку ХХ ст., талановиті представники українського народу, ідеологи української державності (В. Винниченко, М. Грушевський, С. Дністрянський, Д. Донцов, В. Липинський, М. Міхновський, М. Туган-Барановський та ін.), продукують оригінальні концепції формування й розвитку самобутнього українського державного утворення, а деякі з них, зокрема В. Липинський, М. Міхновський, прямо ставлять питання необхідності створення й розбудови самостійної, незалежної держави на українських землях, його послідовно опрацьовують і теоретично обґрунтовують відповідні державотворчі концепти.

Водночас протягом минулого століття виникають й розвиваються досить цікаві західноєвропейські, американські немарксистські державотворчі концепції. Вони постають як відгук на необхідність духовного забезпечення процесу новітнього державотворення в умовах, коли значно посилюється динаміка суспільної й державно-політичної життєдіяльності, прискорюються темпи суспільних трансформацій, еволюційних змін. Їх відомі презентанти – це передусім Ф. Гаск, Р. Даль, Л. Дюгі, Дж. Кейнс, М. Крозьє, К. Поппер та ін. У колишньому СРСР вирішальний вплив на формування соціально-філософської думки, як відомо, мав марксизм, що й обумовило домінування у вітчизняній державотворчій думці – як у радянській, так і деякою мірою за інерцією у пострадянській, – з одного боку, марксистського підходу до осмислення держави й державотворення, що досить плідно опрацьовувався у низці робіт радянського періоду (Ф. Бурлацький, Г. Шахназаров та ін.), наслідком чого стало народження відповідних теоретичних мисленнєвих моделей, а, з іншого, так званого вольового підходу до досягнення владного явища (Р. Алексюк, А. Анікевич, М. Кейзеров, В. Мшвенієрадзе та ін.), який загалом відповідає основним концептуальним положенням класичної кратологічної парадигми. Влада в державі у рамках даного підходу визначається як реальна здатність здійснювати свою волю, нав'язувати її іншим, у тому числі у процесі державного будівництва, або ж як вольове соціальне відношення, характер якого зумовлений домінуючою волею однієї зі сторін державно-владної взаємодії. Зауважимо, що й сьогодні у працях сучасних дослідників зустрічаються певні модифіковані версії вольового підходу (М. Гаврилов та ін.).

У той же час, у другій половині ХХ ст., разом із формуванням постіндустріального інформаційного суспільства відбувається також становлення альтернативних концепцій осмислення владного феномена, які в своїй цілісності утворюють неklasичну кратологічну парадигму, коріння якої тяжіє до державотворчої думки Стародавнього світу. Дана парадигма відкидає ідею «нульової суми», допускаючи, що влада в державі може здійснюватися відповідно до суспільних інтересів для забезпечення загальної вигоди. Владний феномен розглядається як колективний ресурс, «влада для», як здатність досягнути якогось суспільного блага; підкреслюється легітимний характер державної влади, її приналежність не

окремим індивідам або групам, а всьому суспільству в цілому. Основні концептуальні положення вказаної парадигми представлені в працях таких зарубіжних дослідників, як Г. Арендт, Т. Парсонс, М. Фуко та ін. У вітчизняній думці радянського періоду до неокласичної кратологічної парадигми можна віднести той напрямок аналізу владного феномена, відповідно до якого влада розглядається й визначається як необхідна функція будь-якого колективу з керівництва своїми членами для налагодження спільної діяльності (В. Ржевський, І. Фарбер та ін.).

Тим часом протягом ХХ ст., поряд із осмисленням державотворчого сутнісного аспекту ідеології державотворення, відбувається осягнення й ідеологічного її виміру. Як відомо, пошук розв'язання проблеми ідеології представниками західної, немарксистської суспільної думки відбувався в основному у руслі «соціології знання» К. Маннгейма, який, до речі, концептуалізував ідеологію як більш-менш довільне судження про соціальні та моральні цінності, що виражає партикулярні, суб'єктивні інтереси різних класів, верств і груп населення, яке протиставлялося науці як об'єктивному й достовірному знанню про факти [11, с. 76, 113]. Такий концептуальний погляд на ідеологічний феномен у 50 – 60-х роках минулого століття розвивали Р. Арон, Д. Белл, С. Ліпсет, К. Поппер, Е. Шилз та цілий ряд інших західних дослідників. Із їх іменами пов'язані передусім становлення й розвиток концепції «деідеологізації», відповідно до положень якої в сучасних суспільствах зменшується роль ідеологій, які витісняються позитивним знанням. Намагаючись представити західну соціологію як «чисту науку», означені автори під приводом «ненауковості будь-якої ідеології» вели атаки насамперед на марксизм і марксистко-ленінську ідеологію [7, с. 22]. Разом з тим у контексті даної концепції проголошувалась і обґрунтовувалась теза, що в країнах капіталістичного світу наступив «кінець ідеології», під яким у першу чергу малося на увазі «виснаження лівих ідей», їх певне вихолощення внаслідок «затухання», редукації класової боротьби й соціальних конфліктів, на зміну яким прийшов «консенсус» загальнонаціональних інтересів у рамках «зрілого індустріального суспільства». Стверджувалося, що в умовах науково-технічної революції на зміну ідеологічним догмам, що дісталися в спадщину від ХІХ ст., приходить наука, яка робить усяку ідеологію зайвою й непотрібною. Яскравий приклад – творчий доробок Д. Белла, що міститься у славнозвісній праці «Кінець ідеології» [12], в якій її автор пророкував найскоріший відхід ідеологічного феномена у небуття, на задвірки людської цивілізації. Проте дані теоретичні мисленнєві моделі, що розвивали лінію Маннгейма, цілком доречно були піддані нищівній критиці як із боку закордонної плеяди філософів і суспільствознавців (Ч. Міллс, Г. Мюрдаль, І. Хоровіц та ін.), так і, ясна річ, вітчизняної (Л. Москвичьов, М. Яковлев та ін.). Таке критичне реагування філософсько-наукового загалу на провідні положення зазначеної концепції, а також сама динаміка державно-політичної життєдіяльності західних країн, що відбувалася у ті часи і ставила під сумнів уявлення про «кінець ідеології», призвели до того, що на

протязі 70-х років минулого сторіччя деякі поборники «деідеологізації» (Р. Арон, Д. Белл, С. Липсет та ін.) були змушені дещо пом'якшити свою позицію [13].

Разом з тим у 70-х роках ХХ ст. на зміну концепції «деідеологізації» приходять концепції «реідеологізації», що постає як заперечення першої і водночас як своєрідне її продовження [14]. Зберігаючи провідний концепт «деідеологізації» – протиставлення науки й ідеології, прихильники другої концепції (А. Вінер, Дж. Кебот-Лодж молодший, Л. Фойер – у США, О. Лемберг, К. Менерт – у Німеччині та ін.) виходили насамперед із того, що суспільствознавчі науки не здатні виконувати функції ідеології в суспільстві, адже не дають відповіді на низку питань щодо сенсу людського життя, соціальних ідеалів і моральних цінностей цивілізації та ін., які взагалі не можуть обґрунтуватись на раціональному рівні. Ігнорування подібних питань, згідно з думками поборників цієї концепції, створює в соціумі певний «ідеологічний вакуум», який хутко заповнюється ворожою щодо існуючого державного устрою ідеологією. Тому, за логікою «реідеологізації», суспільство постійно здійснює ідеологічне оновлення, ідейну мобілізацію у боротьбі за своє вдосконалення [15]. У зв'язку з цим її репрезентанти пропонували розробити «нову ідеологію», яка б морально відродила й захистила цінності «західної цивілізації» шляхом поєднання традицій лібералізму з новою радикальною системою концептів про перспективи розвитку людства. Однак, творці даної концепції в своїх напрацюваннях заперечували, як правило, застосовність критерію істинності до ідеологічного явища й намагались оцінювати останній лише з точки зору ефективності проголошених лозунгів. Основна увага у їхніх творчих доробках приділялася не стільки теоретичному змісту різних уявлень про суспільство, скільки техніці маніпулювання свідомістю й поведінкою людей за допомогою засобів масової інформації та суспільної психології. У цілому ж для поборників «реідеологізації» була характерна орієнтація на буденний рівень суспільної свідомості, що, звісно ж, відкривало шлях до спекуляцій на рівні національних та інших забобонів.

У сучасній західноєвропейській філософії, французькій філософській традиції, ідеологія відрізняється від ментальності (М. Вовель, А. Лефевр та ін.) і розглядається у контексті аналізу дискурсу (М. Пешьо, П. Серіо та ін.) [16]. Філософ марксистської орієнтації Л. Альтюссер, наполягаючи на непримиренності, прірві між ідеологією й наукою, вбачав в ідеологічному явищі несвідоме, навіть тоді, коли цей феномен постає в експліцитній формі. Намагаючись поєднати мисленеві конструкції К. Маркса й З. Фрейда, він вважав ідеології цілісними структурами (ідеологічними формаціями), що створюються ідеологічним апаратом і з якими людина себе ідентифікує. У подібному руслі працювали й інші дослідники, зокрема М. Пешьо. Останній, спираючись на ідеї Альтюссера, розвиває вчення про дискурс у межах концепції ідеології як теорії матеріальності смислу й ілюзій людини, яка постає джерелом і володарем своєї мови. Ідеологічні формації визначають

те, що може й повинно бути сказано (у формі настанови, проповіді тощо) відповідно до визначеної позиції за певних обставин. При цьому у внутрішньому світі ідеології, в її глибинних надрах, зберігається те, що не було виказаним, сказаним, що імпліцитно. Наш сучасник, словенський соціальний філософ С. Жижек розглядає ідеологію як дискурс, що дозволяє суспільству зафіксувати певні значення й виражає волю до тотальності, яка шукає заміщення (сублімації) у фантазіях і самообманах.

Якщо для репрезентантів філософських і суспільствознавчих концептів Заходу в осмисленні ідеологічного явища була характерна загалом орієнтація на нижчий, буденний рівень суспільної свідомості, що домінувала у Новітній час, протягом минулого сторіччя, то для представників вітчизняної, радянської філософії і науки, суспільної думки країн соціалістичної співдружності – на вищий, теоретичний рівень даної свідомості. За радянських часів, у другій половині ХХ ст., вклад у пізнання цього феномена внесли у першу чергу роботи В. Андрущенко, Н. Біккеніна, В. Воловика, Л. Губерського, П. Гуревича, Г. Журавльова, В. Іванова, В. Келле, М. Михальченка, Л. Москвичьова, Ж. Тоценка, І. Троценка, О. Уледова, В. Ядова, М. Яковлева та інших мислителів-ідеологознавців СРСР і держав соціалістичного табору. Після розпаду єдиної Союзної держави на її теренах кращі традиції філософської розробки ідеології, що були закладені у радянську добу, продовжили В. Андрущенко, В. Воловик, Л. Губерський, М. Михальченко, а разом з ними В. Бех, Р. Додонов, О. Заздравнова, А. Майхрович, М. Недюха, З. Самчук, В. Таран та інші сучасні дослідники.

Необхідність розбудови незалежної української держави детермінує активізацію відповідних дослідницьких напрямів у вітчизняній науці й філософії пострадянської доби. Наявність традиційних філософських і наукових трендів – домінування марксистського підходу до осмислення держави й державотворення, а також орієнтація в осмисленні ідеологічного явища на вищий, теоретичний рівень суспільної свідомості, підводить вітчизняну суспільствознавчу думку до постановки проблеми ідеології державотворення, формування останньої. На найвищому національному рівні – Національної академії наук України її Президія у липні 1996 р. приймає постанову «Про концепцію ідеології державотворення в Україні», де визнається нагальна потреба введення ґрунтовної розробки проблеми ідеології державотворення, міститься ряд першочергових кроків у напрямку концептуального, організаційного, кадрового, фінансового забезпечення здійснення відповідних розвідок, схвалюється розроблений установами НАН України попередній проект структури концепції ідеології державотворення в Україні як основи для подальшої роботи в цьому питанні. У «Пропозиціях Національної академії наук України до проекту структури концепції ідеології державотворення в Україні» (додаток до постанови) наголошується на необхідності мати чітке уявлення про об'єктивний зміст концепту ідеології державотворення, вироблення культури оперування цим поняттям у наукових дослідженнях, управлінській практиці. Вказується, серед іншого, на «необхідність розуміння ідеології

Краснокутський О.В., 2013

державотворення в широкому плані як системи цілісних орієнтацій особи і суспільства, системи ідей, принципів, норм, установок, ідеалів, цілей, що прийнятні для всіх громадян держави і орієнтують їх на забезпечення цілісності і міцності держави, консолідації нації, економічне і культурне піднесення» [17]. Акцентується увага на об'єктивній необхідності державотворчої ідеології для самостійної держави й потребі «...комплексної наукової розробки (з урахуванням українського історичного досвіду і досягнень світової цивілізації) якісно нової ідеології державотворення, яка б дала світоглядні і політичні орієнтири для перебудови економіки і суспільних відносин, створення соціально міцної, економічно сильної держави» [17].

На виконання положень вищевказаної постанови у листопаді 1996 р. у м. Київ відбулася науково-практична конференція «Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність». Головними групами обговорюваних проблем були: по-перше, теоретичні основи державотворення (філософські, правові, історичні аспекти); по-друге, ідеологічні засади організації та функціонування державної влади й місцевого самоврядування у світлі нової Конституції України; по-третє, Україна у європейському й світовому співтоваристві: ідеологічні аспекти. Під час дискусії між провідними українськими вченими-юристами, філософами, істориками, керівними працівниками органів державної влади було висловлено чимало оригінальних міркувань, конструктивних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на прискорення формування наукової ідеології державотворення в Україні. Серед тез-рекомендацій позначеної конференції міститься зокрема таке: «визнати розробку фундаментальних і прикладних проблем державотворення України пріоритетним напрямом наукових досліджень. Поглибити дослідження філософських проблем процесу державотворення, його духовних та ідейних засад...» [18, с. 418].

Через п'ять років після проведення у Києві вищеназваної конференції ініціативу розробки проблематики ідеології державотворення на порозі ХХІ ст. перехопив славетний Запорізький край, м. Запоріжжя, де у травні 2001 р. відбулась Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Ідеологія державотворення і суспільствознавча наука», робота якої проходила у форматі трьох секційних засідань («Теоретико-методологічні проблеми державотворення», «Історичний досвід та сучасні проблеми формування незалежної української держави», «Проблеми практичного впровадження державницької ідеї»). На відміну від попередньої конференції з ідеології державотворення, переважна більшість учасників якої, вчених-правознавців, представляла юридичну науку, конференція у Запоріжжі в останній день весни 2001 р. відрізнялась потужним «десантом» учених-любомудрів, що репрезентував провідні позиції вітчизняної соціально-філософської думки (В. Андрущенко, В. Бех, В. Воловик, В. Воронкова, П. Гнатенко, Р. Додонов, В. Додонова, В. Жадько, Л. Кривега, М. Лепський, В. Таран, Л. Удовика та

ін.). Завдяки вагомому філософському представництву на конференції було зроблено ряд суттєвих кроків у напрямку досягнення природи, істотних рис державотворчого ідеологічного явища. Так, під час пленарного засідання доповіді В. Воловика пролунали думки, відповідно до яких, по-перше, ідеологія є теоретично обґрунтована практична свідомість, а по-друге, ідеологія державотворення як різновид ідеологічного явища «...постає як сукупність теоретично обґрунтованих ідей і поглядів, що виражають ставлення до існуючої системи державного устрою та її можливих змін, що сприйняті у якості правильних і потрібних співгромадянами конкретного суспільства, утвореними ними соціальними шарами і групами, які певною мірою приймають участь в їх практичній реалізації. Така, на нашу думку, сутність ідеології державотворення» [19, с. 40].

Минуло чимало місяців і років новітнього чинного століття, проте мало що змінилося, рушило з місця у плані розробки проблеми ідеології державотворення. Мусимо, не без прикrostі, констатувати, що повноцінної масштабної реалізації постанови Президії НАН України «Про концепцію ідеології державотворення в Україні» так і не відбулося. На порозі ХХІ ст., протягом майже цілого десятиліття, дана проблема під кутом зору тих або інших аспектів прямо чи опосередковано час від часу підіймається й розглядається на рівні монографічної літератури (В. Воловик, Л. Губерський та ін.), у дисертаційних дослідженнях (І. Миклащук та ін.), публікаціях у періодичних фахових виданнях (В. Воловик, І. Миклащук, О. Хорошилов та ін.), у матеріалах доповідей та виступів на конференціях, навчальній літературі. Якщо охопити концептуальним поглядом цілісне проблемне поле ідеології державотворення, стає цілком очевидно, що в ньому виокремлюється його серцевина, ядро, пов'язане з проблемою формування даної ідеології. Цей висновок підтверджується аналізом тексту вищевказаної постанови, додатку до неї, а також матеріалів двох розглянутих нами наукових конференцій. Про необхідність формування ідеології, безпосередньо пов'язаної з українським державотворенням, говорять і сучасні авторитетні презентанти вітчизняної соціально-філософської думки В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко. Про це зокрема свідчить аналіз мисленнєвих теоретичних моделей поважних дослідників-ідеологознавців, що викладені останніми у колективній монографії, де, між іншим, підкреслюється, що «ідеологія державотворення є осередком величезного інтелектуально-перетворюючого потенціалу» [20, с. 370]. Думається, що ефективне розв'язання проблеми формування ідеології державотворення дасть робочий ключ, чіткий алгоритм розуміння впорядкування усього проблемного поля державотворчого ідеологічного явища, у тому числі й в умовах сучасного українського суспільства. До речі, ґрунтовних праць, що були б присвячені розв'язанню проблеми формування державотворчої ідеології, якраз і бракує сьогодні, сучасній Україні, що буде незалежну демократичну державу.

Висновки

На основі проведеного аналізу доцільно відзначити, що з другої
Краснокутський О.В., 2013

половини XIX ст. і до сьогодні поступово набирає обертів чітко виявлений період дослідження проблеми формування ідеології державотворення. У державотворчій думці поступово стверджуються демократичні цінності й ідеали, формується модель демократії як цивілізованої форми організації державно-політичної життєдіяльності сучасного суспільства, створюються концепції для духовного забезпечення розбудови відповідного типу державності. Існуючий в соціальній реальності взаємозв'язок між індивідуальними та суспільними інтересами зумовлює в зазначений час становлення й суперництво класичної і неklasичної крталогічних парадигм. Поряд з осмисленням державотворчого сутнісного аспекту ідеології державотворення відбувається осягнення й ідеологічного. Якщо протягом XX ст. для репрезентантів філософських і суспільствознавчих концептів Заходу в осмисленні ідеологічного явища була характерна загалом орієнтація на нижчий, буденний рівень суспільної свідомості, то для представників вітчизняної, радянської філософії і науки, суспільної думки країн соціалістичної співдружності – на вищий, теоретичний рівень даної свідомості. Наприкінці минулого сторіччя необхідність розбудови незалежної української держави детермінує активізацію відповідних дослідницьких напрямів у вітчизняній науці й філософії пострадянської доби. Наявність традиційних філософських і наукових трендів – домінування марксистського підходу до осмислення держави й державотворення, а також орієнтація в осмисленні ідеологічного явища на вищий, теоретичний рівень суспільної свідомості, підводить вітчизняну суспільствознавчу, соціально-філософську державотворчу думку до усвідомлення цілісності того різновиду позначеного феномена, що нас цікавить, і, відповідно, постановки проблеми ідеології державотворення. Ядром, серцевиною проблемного поля означеної ідеології є проблема її формування. Її ефективно розв'язання дозволить виробити чіткий алгоритм впорядкування проблематики державотворчого ідеологічного явища в умовах суспільства, що трансформується (сучасного українського суспільства).

Враховуючи брак у сучасному філософському й суспільствознавчому просторі ґрунтовних дослідницьких проєктів з проблеми формування ідеології державотворення, необхідно найближчим часом розв'язати декілька блоків проблемних питань, що мають безпосереднє відношення до даної проблеми, і які, як правило, залишаються поза увагою дослідників. Серед них, зокрема, такі: теоретико-методологічний аспект соціально-філософського дослідження названої проблеми; процес формування ідеології державотворення; закономірний характер розвитку державотворчої ідеології; стан і основні детермінанти оптимізації розвитку ідеології державотворення в українському суспільстві на етапі його трансформації.

Список використаної літератури

1. Краснокутський О. В. Генеза розвитку державно-владної думки і її філософська рефлексія / О. В. Краснокутський // Культурологічний вісник: науково-теоретичний

щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – 2011. – Випуск 27. – С. 115-122.

2. Маркс К. До критики гегелівської філософії права / К. Маркс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс ; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1958. – Т. 1. – С. 207-342.

3. Енгельс Ф. Лист до А. Бебеля / Ф. Енгельс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс ; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1964. – Т. 19. – С. 3-9.

4. Енгельс Ф. Про авторитет / Ф. Енгельс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1964. – Т. 18. – С. 292-295.

5. Маркс К. Критика Готської програми / К. Маркс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1964. – Т. 19. – С. 11-32.

6. Воловик В. И. Философия политического сознания : монография / Виталий Иванович Воловик. – Запорожье : Просвіта, 2006. – 204 с.

7. Воловик В. Основні фактори становлення ідеології державотворення / Віталій Воловик // Віче. – 2001. – № 12 (117). – С. 22-31.

8. Маркс К. Німецька ідеологія. Критика новітньої німецької філософії в особі її представників Фейєрбаха, Б. Бауера і Штірнера і німецького соціалізму в особі його різних пророків / К. Маркс, Ф. Енгельс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1959. – Т. 3. – С. 7-521.

9. Енгельс Ф. З підготовчих праць до «Анти-Дюрінга» / Ф. Енгельс // Твори / К. Маркс і Ф. Енгельс; [пер. із 2-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1965. – Т. 20. – С. 581-605.

10. Ленін В. І. Держава і революція. Вчення марксизму про державу і завдання пролетаріату в революції / В. І. Ленін // Повне зібрання творів / В. І. Ленін ; [пер. із 5-го рос. видання]. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1973. – Т. 33 : Держава і революція. – С. 1-115.

11. Мангайм К. Ідеологія та утопія / Карл Мангайм ; [пер. з нім. Володимир Швед]. – К. : Дух і літера, 2008. – 370 с.

12. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties / D. Bell. – Glencoe, Ill. : Free Press, 1960. – 320 p.

13. Араб-Оглы Э. А. Деидеологизация / Э. А. Араб-Оглы // Философский энциклопедический словарь / [редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов.энциклопедия, 1989. – С. 150.

14. Реидеологизация // Философский энциклопедический словарь / [редкол. : С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов.энциклопедия, 1989. – С. 551.

15. Михальченко М. І. Реидеологізація / М. І. Михальченко // Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / [заг. ред. і уклад. В. П. Андрущенко, М. І. Горлач]. – Київ – Харків : Рубікон, 1997. – С. 300.

16. Семигин Г. Ю. Идеология [Электронный ресурс] / Г. Ю. Семигин // Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [научно-ред. совет : В. С. Стёпин (председатель) и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Мысль, 2010. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/elib/1185.html>

17. Про концепцію ідеології державотворення в Україні [Електронний ресурс] : постанова Президії Національної академії наук України № 227 від 10.07.1996 р. – Режим доступу : http://www.uazakon.com/documents/date_2n/pg_itcvxr.htm

18. Рекомендації науково-практичної конференції «Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність» // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність : матеріали наук.-практ. конф., 22-23 листопада 1996 р., Київ / ред. кол. : Ю. С.

Шемшученко (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Генеза, 1997. – С. 418-421.

19. Воловик В. І. Сутність ідеології державотворення / В. І. Воловик // Ідеологія державотворення і суспільствознавча наука : тези доповідей на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції, присвяченій 10-річчю незалежності України, 31 травня 2001 р., Запоріжжя / ред. кол. : В. І. Воловик (голова) [та ін.]. – Запоріжжя : Просвіта, 2001. – С. 38-40.

20. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість : Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – 2-е вид. – К. : Знання України, 2005. – 580 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Krasnokutskij A. V. Genesis of state-power of thought and its philosophical reflection / A. V. Krasnokutskij // Kulturologichnyj Visnyk: scientific-theoretical yearbook of the Lower Dnieper. – 2011. – Edition 27. – P. 115-122.

2. Marx K. Critique of Hegel's Philosophy of Right / K. Marx // Works / K. Marx and F. Engels ; [translated from the 2nd Russian edition]. – K. : State Political Literature Publishing House of the USSR, 1958. – Vol. 1. – P. 207-342.

3. Engels F. Letter to A. Bebel / F. Engels // Works / K. Marx and F. Engels ; [translated from the 2nd Russian edition]. – K. : Ukraine Political Literature Publishing House, 1964. – Vol. 19. – P. 3-9.

4. Engels F. On the authority / F. Engels // Works / K. Marx and F. Engels ; [translated from the 2nd Russian edition]. – K. : Ukraine Political Literature Publishing House, 1964. – Vol. 18. – P. 292-295.

5. Marx K. Critique of the Gotha Program / K. Marx // Works / K. Marx and F. Engels ; [translated from the 2nd Russian edition]. – K. : Ukraine Political Literature Publishing House, 1964. – Vol. 19. – P. 11-32.

6. Volovik V. I. The philosophy of the political consciousness : monograph / V. I. Volovik. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2006. – 204 p.

7. Volovik V. Key factors of becoming an ideology of state-building / Vitali Volovik // Viche. – 2001. – № 12 (117). – P. 22-31.

8. Marx K. The German Ideology. Criticism of modern German philosophy through its representatives Feuerbach, B. Bauer and Stirner, and of German socialism through its various prophets / K. Marx, F. Engels // Works / K. Marx and F. Engels ; [translated from the 2nd Russian edition]. – K. : State Political Literature Publishing House of the USSR, 1959. – Vol. 3. – P. 7-521.

9. Engels F. With the preparatory works to the «Anti-Duhring» / F. Engels // Works / K. Marx and F. Engels ; [translated from the 2nd Russian edition]. – K. : Ukraine Political Literature Publishing House, 1965. – Vol. 20. – P. 581-605.

10. Lenin V. I. State and Revolution. The doctrine of Marxism on the state and tasks of the proletariat in the Revolution / V. I. Lenin // Complete Works / V. I. Lenin ; [translation from the 5th Russian edition]. – K. : Ukraine Political Literature Publishing House, 1973. – Vol. 33 : The State and Revolution. – P. 1-115.

11. Mannheim K. Ideology and Utopia / Karl Mannheim ; [translated from German by Vladimir Swede]. – K. : Duh i Litera, 2008. – 370 p.

12. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties / D. Bell. – Glencoe, Ill. : Free Press, 1960. – 320 p.

13. Arab-Ogly E. A. Deidealization / E. A. Arab-Ogly // Encyclopedic Dictionary of Philosophy / [editorial board : S. S. Averintsev, E. A. Arab-Oglu, L. F. Ilichev et al.]. – 2nd Edition. – M. : Soviet Encyclopedia, 1989. – P. 150.

14. Reideologization // Encyclopedic Dictionary of Philosophy / [editorial board : S. S. Averintsev, E. A. Arab-Oglu, L. F. Ilichev et al.]. – 2nd Edition. – M. : Soviet Encyclopedia, 1989. – P. 551.

15. Mykhalchenko M. I. Reideolohizatsiya / M. I. Mykhalchenko // Social Philosophy : Short Encyclopedic Dictionary / [edited by V. P. Andrushchenko, M. I. Gorlach]. – Kyiv – Kharkiv : Rubicon, 1997. – P. 300.

16. Semigin G. Y. Ideology [Electronic resource] / G. Y. Semigin // New Encyclopedia of Philosophy : in 4 vol. / [scientific advisory board : V. S. Stepin (chairman) and others]. – 2nd edition, revised and enlarged. – M. :Mysl, 2010. – Mode of access : <http://iph.ras.ru/elib/1185.html>

17. On the concept of the ideology of state-building in Ukraine [Electronic resource] : Resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine № 227 from 10.07.1996 year. – Mode of access : http://www.uazakon.com/documents/date_2n/pg_itcvxr.htm

18. Recommendations of the conference «The ideology of state-building in Ukraine: History and Modernity» // The ideology of state-building in Ukraine: History and Modernity : Proceedings of the Conference, 22-23 November 1996 year, Kyiv / editorial board : Y. S. Shemshuchenko (editor) [and others]. – K. :Geneza, 1997. – P. 418-421.

19. Volovik V. I. Essence of the ideology of state-building / V. I. Volovik // The ideology of state-building and social science : Abstracts of the All-Ukrainian scientific-theoretical conference dedicated to the 10th anniversary of Ukraine's independence, 31 May 2001 year, Zaporizhzhya / editorial board : V. I. Volovik (chairman) [et al.]. – Zaporizhzhya :Prosvita, 2001. – P. 38-40.

20. Guberskyj L. Culture. Ideology. Personality :Metodologo-worldview analysis / L. Guberskyj, V. Andrushchenko, M. Mykhalchenko. – 2nd edition. – K. :Znannya, 2005. – 580 p.

А.В. КРАСНОКУТСКИЙ

Запорожский национальный университет, Запорожье, Украина

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

ГЕНЕЗИС ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИДЕОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА И СОСТОЯНИЕ ЕЁ РАЗРАБОТКИ В ПЕРИОД НОВЕЙШЕГО ВРЕМЕНИ

Исследуется генезис проблемы формирования идеологии государственного строительства как разновидности теоретически обоснованного практического сознания; установлено, что со второй половины XIX в. утверждается чётко выявленный период исследования данной проблемы; необходимость построения независимого украинского государства детерминирует активизацию соответствующих исследовательских направлений в отечественной науке и философии, что подводит обществоведческую, социально-философскую мысль к осознанию целостности идеологического феномена, связанного с государственным строительством, и, соответственно, постановке проблемы идеологии государственного строительства.

Ключевые слова: идеология государственного строительства, Новейшее время, государство, государственная власть, государственное строительство, идеология.

A. KRASNOKUTSKIJ

Zaporizhzhyanationaluniversity, Zaporizhzhya, Ukraine

E-mail: krasnokutskij@rambler.ru

THE GENESIS OF THE PROBLEM OF FORMATION OF THE IDEOLOGY OF STATE-BUILDING AND STATE OF THE STUDY OF THE PROBLEMS IN PERIOD OF NEWEST TIME

We study the problem of forming the genesis of the ideology of the state-building as a kind of theoretically grounded practical consciousness; found that the second half of the XIX century affirmed clearly identified during the study of this problem; the need for the

development of an independent Ukrainian state determines the activation of the relevant research areas in science and philosophy that brings the social sciences, social and philosophical thought to realize the integrity of the state building ideological phenomenon and, consequently, of the problem of the ideology of state-building.

It is noted that the second half of the XIX century to the present is gradually gaining momentum clearly identified during the research on formation of the ideology of the state-building. Belief in the state gradually are true democratic values and ideals that formed a model of democracy as a civilized form of public-political life of modern society, created the concept for the spiritual development of the type state. Existing in the social reality of the relationship between individual and public interests leads at a specified time of formation and competition of classical and non-classical paradigms of power. Along with the understanding of the essential aspects of state building is state ideology and ideological understanding. If during the XX century for the representative of the philosophical and social science concepts in understanding the Western ideological phenomenon was characterized by generally focus on the lower level of everyday social consciousness, for the representatives of Ukrainian and Soviet philosophy and science, social thought socialist countries - the higher theoretical level of consciousness. At the end of the last century the need to develop an independent Ukrainian state determines the activation of relevant research areas in science and philosophy of the post-Soviet era. The presence of traditional philosophical and scientific trends - the dominance of the Marxist approach to understanding the state and nation, as well as in understanding the ideological orientation phenomena at a higher theoretical level of social consciousness, brings national social science, state-social-philosophical view to the realization of a kind of integrity marked phenomenon that we interests, and thus of the problem of ideology of state-building. Core, the core of the problem field definite ideology is the problem of its formation. Its effective solution will produce a clear algorithm for ordering problems state building ideological phenomena in a transforming society (modern Ukrainian society).

Given the lack of modern philosophical and social science fundamental space research projects on issues shaping the ideology of the state-building, must soon solve several blocks of issues that are relevant to the problem, and that is usually left unattended researchers. These include the following: theoretical and methodological aspects of social and philosophical study the above problem, the formation of the ideology of the state-building, the natural character of the ideology of state-building, the state and the main determinants of optimization of ideology of state-building in Ukrainian society during its transformation.

Key words: ideology of state-building, newest time, state, state power, state-building, ideology.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.13

Прийнята до друку 31.03.13

Рецензент: к.п.н., доц..Сергієнко Т.І.